

цього збірника, присвяченого українознавству. Зміст розмов дуже збагачувала своїм гумором волинянка Ангеліна Василівна Кабайда-Саєнчук, яка до війни студіювала у Варшавському університеті й була знайома з багатьма діячами української культури, мала можливість слухати лекції мовознавця проф. Романа Смаль-Стоцького, особисто була знайома з проф. Іваном Огієнком (пізніше – митрополитом Іларіоном), видавцем журналів “Рідна мова” (1933–1939) і “Наша культура” (1935–1937). Її розповіді про Олену Телігу, Олега Штуля, Євгена Маланюка, інших представників українського націоналістичного середовища літераторів і Української студентської громади у Варшаві яскраво закарбувалися в пам’яті. Часто збиралося так зване “волинське товариство”: до Ангеліни Василівни приєднувались мовознавець Валентина Семенівна Черняк і рівнянка, архівіст Валентина Корнилівна Сіверська. Валентина Семенівна мала дивовижний дар наслідувати різні говірки і пародіювати мову різних осіб, тож ці зустрічі супроводжувались сміхом і жартами. Назавжди залишилось у серці відчуття надзвичайної теплоти зустрічей і щирої дружби, притаманне тому часові.

Щоб порозмовляти з Ярославом Романовичем про різні справи, заходили Марія Андріївна Вальо, Лариса Іванівна Крушельницька, Ірина Онуфріївна Калинець, Роман Іванович Крип’якевич, часом приїздила з Києва Зеновія Тарасівна Франко. Поступово це коло вужчало – відійшли у вічність директор архіву Орест Мацюк, наша університетська товаришка Зеня Франко, Ангеліна Василівна Кабайда-Саєнчук.

Та ідилія архівних зустрічей перервалася у трагічний для львівських архівів час – масових крадіжок історичних документів у ЦДІАЛ у 2004–2005 рр. Ярослав Романович дуже тяжко переживав цей злочин – він надто добре знав архів, його фонди й розумів їхню вагу, тому з усією енергією включився в розкриття цього злочину проти української історії і культури.

І зараз, коли озираюся на наші “багато, багато спільних років”, досі бачу перед собою його постать: високий, гарний, завжди дуже охайно і добре вбраний, з довгим (на мою думку – задовгим) волоссям до плечей та іронічною посмішкою в розумних, проникливих очах. Незмінну протягом років постать Ярослава Романовича з теплою бережуть у пам’яті всі його друзі та знайомі, усі хто поряд з ним пройшов життєвий шлях. А твори його розуму і серця назавжди залишаться важливою частиною духовного життя українського народу...

Уляна Єдлінська (Львів)

Володимир Володимирович Кривошея (9 червня 1958 – 30 квітня 2015).

Минув рік від дня смерті відомого українського історика, видатного дослідника козацьких старшинських родів, колишнього заступника директора Українського інституту національної пам’яті – Володимира Володимировича Кривошеї.

Це була людина надзвичайної сили духу, невтомної творчої енергії з міцним зарядом оптимізму та позитиву. Всі, хто знав його, пам’ятають його чарівну посмішку, що була звичною на його обличчі, підносячи настрій усіх навколо і надихаючи їх на добро. Серед прикметних рис історика одразу виділялися людяність, чуйність, доброта, тактовність, товариськість, уважність до проблем співрозмовника, жваве та запальне почуття гумору, і все це поєднувалося з гострим розумом,

організаторським талантом, енциклопедичною освіченістю та високим професіоналізмом Володимира Володимировича як науковця.

З плином часу все більше відчувається, якої величезної та непоправної втрати зазнала наша історична наука з його відходом у інший світ. Якби доля відміряла йому хоч трохи більше часу, вітчизняне історіописання, без сумніву, збагатилося б новими важливими та корисними історичними студіями з козацько-старшинської генеалогії та історії козацтва взагалі. Але не судилося! Володимир Кривошея пішов з життя раптово, в розквіті життєвих і творчих сил, як кремезне квітуче дерево, повалене страшним, потужним і нещадним буревієм. Багато запланованих справ через свою раптову смерть він так і не довів до кінця. Однак і зроблене ним упродовж двох десятиліть титанічної праці воістину вражає.

Згадаймо основні віхи його творчої біографії.

Володимир Володимирович Кривошея народився в учительській родині 9 червня 1958 р. в Софіївці на Дніпропетровщині. Блискуче закінчивши школу, він у 1975 р. вступив на історичний факультет Дніпропетровського державного університету.

Цей заклад в ті роки був потужним науково-просвітницьким осередком, де працював неабиякий педагогічний колектив. Серед викладачів історичного факультету насамперед варто згадати такого відомого науковця, як Микола Павлович Ковальський, котрий не лише відзначився цілою низкою оригінальних і цікавих дослідницьких студій на ниві історіографії й джерелознавства, а й по праву вважається одним з найважливіших родоначальників дніпропетровської школи істориків, а також одним з засновників та організаторів відродженої Острозької академії та її історичної школи. Упродовж багатьох років Микола Павлович був деканом дніпропетровського істфаку.

Багаторічним очільником кафедри історії СРСР і УРСР Дніпропетровського університету був Дмитро Павлович Пойда, який у складні роки жорсткого ідеологічного тиску на українознавчі студії зміг акумулювати на своїй кафедрі значний творчий і педагогічний потенціал, залишивши добру пам'ять серед своїх колег.

Визнаним фахівцем в галузі археології була й залишається Ірина Федорівна Ковальова. Теоретичні та практичні заняття, які вона проводить, завжди викликають жвавий інтерес у студентської публіки й зацікавлення археологічною справою.

Одним з першим викладачів Володимира Кривошеї став відомий згодом дослідник українського козацтва, а тоді молодий викладач Юрій Андрійович Мицик. Він створив невеличкий студентський гурток, члени якого обговорювали різноманітні історичні теми, здобуваючи корисний досвід ведення наукових дискусій і аргументації своєї думки. Згодом Мицик став опонентом при захисті Кривошеєю докторської дисертації, й співпраця між цими талановитими козакознавцями тривала до останніх днів життя Володимира Володимировича.

Козацький період безпосередньо входив до сфери наукових інтересів ще одного видатного представника дніпропетровської історичної школи – Ганни Кирилівни Швидько, авторки багатьох наукових студій і також відомого підручника з історії України для школярів-восьмикласників. Між Ганною Кирилівною й Володимиром Володимировичем завжди були теплі й приязні стосунки.

Серед викладачів дніпропетровського істфаку варто згадати й Анатолія Григоровича Болебруха, котрий став деканом після Ковальського і є відомим фахівцем з суспільно-політичної думки в Україні XVII–XIX ст.

Чимало й однокурсників Кривошеї, назавжди пов'язавши свою долю з історіографією, стали відомими фахівцями. Зокрема, згадаймо ім'я Сергія Миколайовича Плохія, котрий після завершення університетських студій успішно захистив кандидатську та докторську дисертації, багато років здійснював викладацьку діяльність у Дніпропетровському університеті, а на початку 1990-х переїхав до США і нині є завідувачем кафедри україністики Гарвардського університету.

Після закінчення університету в 1980 р. Володимир Володимирович два роки учителював у Новомосковську на Дніпропетровщині, а у 1982–1988 рр. перебував на комсомольській і партійній роботі (у 1984–1986 рр. – навчався у Вищій партійній школі при ЦК КПУ). Водночас Кривошея не поривав свого зв'язку з науковими студіями. З 1988 по 1991 р. він навчався в аспірантурі Київського інституту політології і соціального управління, працюючи над кандидатською дисертацією, пов'язаною зі становленням і розвитком політичних партій в Україні. Однак після успішного захисту кандидатської темою наукових зацікавлень Володимира Володимировича все більше ставало українське козацтво. Поступово викристалізувалася тематика вивчення козацьких старшинських родів, яка й стала провідною в дослідженнях Кривошеї, займаючи його основну увагу й підсилюючи заслужений авторитет історика серед наукового загалу.

В 1990-ті Кривошея пройшов всі шаблі науково-педагогічного працівника. У 1991–1992 рр. працював старшим викладачем Київського інституту політології та соціального управління, а з 1995 по 2010 р. працював старшим, потім провідним і згодом головним науковим співробітником Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Крім того, за сумісництвом працював професором кафедри історії України, завідувачем кафедри всесвітньої історії Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини, професором кафедри українознавства Запорізького національного технічного університету, професором кафедри філософії та суспільних дисциплін Київського інституту туризму, економіки та права.

23 лютого 2006 р. у стінах Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України відбувся успішний захист докторської дисертації Володимира Кривошеї на тему “Персональний склад та генеалогія української козацької старшини (1648–1782 рр.)” за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Володимир Володимирович став членом двох спеціалізованих рад із захисту дисертацій – при Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України та Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка. Крім того, Кривошея був заступником головного редактора часопису “Тілея”, членом редколегії науково-документальної серії “Реабілітовані історією”, членом президії правління Національної спілки краєзнавців України. У 2012 р. відзначений званням заслуженого діяча науки і техніки України. У 2011–2014 рр. наукова діяльність і життя Кривошеї були безпосередньо пов'язані з Українським інститутом національної пам'яті, де його було призначено першим заступником директора.

Як дослідник, Кривошея вирізнявся майже феноменальною пам'яттю: він тримав у своїй голові величезний архів з дат, прізвищ, імен, посад, географічних назв, легко та невимушено відтворюючи точну інформацію про найрізноманітніших представників козацької старшини. Він буквально горів бажанням зробити свої надбання доступними для наукового співтовариства, запалюючи й надихаючи своїх однодумців. Історик постійно був готовий допомогти колезі професійною

порадою, уточненням або й просто добрим словом. Саме тому Кривошею охоче запрошували опонувати при захисті кандидатських і докторських дисертацій, і деякі історики із вдячністю згадують його за підтримку на науковому терені. Він завжди уважно дослухався до різних ініціатив та пропозицій і, якщо вважав їх слушними, надавав максимальну підтримку.

Після переїзду до Києва теплі стосунки зав'язалися у Володимира Володимировича з директором Музею гетьманства Галиною Іванівною Яровою. Він активно допомагав музею, влаштовував тут презентації своїх книг, проводив спільно з музеєм наукові конференції.

Багаторічні й теплі ділові взаємини пов'язували Кривошею з Ніжинським державним університетом ім. Миколи Гоголя.

На червень 2013 р. припадала 350-та річниця сумнозвісної Чорної ради в Ніжині, що ознаменувала собою остаточний розкол України по Дніпру. Ми з Володимиром Володимировичем прийшли до думки, що проігнорувати цю подію в науковому світі, при всій її трагічності, було б неправильно. Виник задум провести в річницю Чорної ради в Ніжині наукову конференцію “Громадянські протистояння в історії України” 26 червня 2013 р. Сам Кривошея виступив на заході із великою доповіддю, присвяченою Ніжинському полку та його очільникам – братам Івану та Василю Золотаренкам. Не раз він говорив, що має в планах серйозно сісти за реєстри Ніжинського полку, опрацювати їх і винести результати своєї роботи на широкий загал. Було велике сподівання, що Володимир Володимирович реалізує цей свій намір.

Конференція відбулася достойно. У ній взяли участь науковці з усіх куточків України, зокрема і з Криму. Особливо знаменно те, що в підсумку її роботи було прийнято резолюцію, надруковану в збірнику матеріалів конференції, слова якої виявилися зловісно пророчими: “Чорна рада 1663 року в Ніжині стала однією з найбільш пам'ятних, але водночас і найтрагічніших подій в історії України. Її наслідком став поділ території України по Дніпру на Правобережну, яка визнала польську владу, і Лівобережжя, підвладне Росії. В обох частинах розколотої козацької держави було встановлено окремі уряди з протилежною політичною орієнтацією, що боролися між собою.

Історичні уроки є важливими для наступних поколінь, і на помилках минулого суспільство має вчитися. Доля нашого народу доводить, що український народ був сильним у періоди національної єдності, наприклад, за доби Богдана Хмельницького, коли зміг вибороти право на свою державність, однак міжусобні чвари й розкол суспільства завжди викликали ослаблення України, збільшення на неї тиску іноземних держав і горе та біди для населення, яскравою ілюстрацією чого стали події Руїни.

Виходячи з того, що перед молодістю незалежною Україною постійно виринають загрози обмеження її суверенітету, вважаємо за доцільне, пам'ятаючи про уроки минулого, докладати якомога більших зусиль до пропаганди ідей національної консолідації по всій території України і для всіх її громадян, незалежно від національності, мови, релігії та політичних уподобань.

Шануймося, бо ми того варті!”

На жаль, наступні місяці показали, що добре розроблені деструктивні сценарії, які важко було собі уявити, почали реалізовуватися в Україні. Громадянські протистояння, кровопролиття, терористичні акти, іноземна інтервенція, війна й окупація частини нашої держави стали дійсністю менш ніж упродовж року.

MISCELLANEA

На 21 лютого 2014 р. ми з Володимиром Володимировичем спланували ще одну конференцію в Ніжині, яка б мала стати своєрідним продовженням попередньої: “Поляки на Чернігово-Сіверщині – «свої»/«чужі» (до 350-ї річниці східного походу Яна II Казимира)”. Таку назву запропонував саме Кривошея. Втім, цей науковий захід був фактично зірваний кривавими подіями на Майдані та карколомними змінами в політичній ситуації.

Володимир Володимирович з боєм і тривогою спостерігав за жахіттями на київських вулицях. Він щиро радів перемозі Революції Гідності й сподівався на новий імпульс для розвитку вітчизняної науки, пов’язаний з поглибленням євроінтеграції. Найбільше він турбувався про долю свого інституту та його співробітників за нових політичних реалій.

12 березня 2014 р., виступаючи на конференції в Умані, присвяченій 200-річчю Тараса Шевченка, Володимир Володимирович, згадуючи Великого Кобзаря, як і завжди, був сповнений оптимізму, надій і професійних планів.

Звільнення з інституту Володимир Володимирович сприйняв дуже болісно. Однак він умів тримати удар. І коли з’явилася перспектива працювати у видавництві “Українська енциклопедія”, Кривошея з завзяттям і ентузіазмом взявся за нову справу, запросивши до себе значну частину своїх колишніх колег по Українському інституту національної пам’яті. Він мріяв про оновлення та розвиток цієї установи, посилення її внеску в наукову справу. Однак саме тут мимоволі він був втягнутий у інтриги, які мали для нього фатальні наслідки. Напевно, вперше у житті він зіткнувся з підступом і ницістю, перед якими виявився майже повністю беззахисним. Погрози, нервові потрясіння та шалений психологічний тиск призвели до цілковитого морального виснаження та спустошення людини, яку всі знали як невинного оптиміста й життєлюбця. Все це призвело до нищівної життєвої кризи, вийти з якої йому вже не судилося.

30 квітня 2015 р. Володимира Володимировича Кривошею не стало. Через 40 днів йому мало б виповнитися 57.

Серед його останніх планів була конференція, присвячена постаті Петра Дорошенка й приурочена до 350-річчя його гетьманства. Він просив провести цей захід у Музеї гетьманства.

Ця воля науковця була виконана, і 16 жовтня 2015 р. в київському Музеї гетьманства відбувся цей захід, що зібрав істориків з усієї України, зокрема і з Криму. Конференцію було присвячено світлій пам’яті Володимира Володимировича, а за підсумками її роботи видано збірник, де також вміщено спогади про Кривошею тих людей, які знали цю видатну особистість: Юрія Мицика, Галини Ярової, Євгена Луняка.

В. В. Кривошея відійшов у вічність, залишивши нам у спадок багато опублікованих праць і ще більше тих ідей і планів, яких вже ніколи він не зможе реалізувати, заповівши їх здійснення тим, хто й далі продовжує жити і творити.

Сергій Лепяк, Євген Луняк (Ніжин)

Віктор Іванович Дудко (12 грудня 1959 – 4 червня 2015). У 2015 р. у Києві після тривалої хвороби на 56-му році життя відійшов у вічність Віктор Іванович Дудко – видатний український джерелознавець, текстолог, дослідник історії української літератури і журналістики другої половини XIX – початку XX ст., ширий друг і активний автор “Українського археографічного щорічника”.